

ГАРМОНІЯ ІНДИВІДУАЛІЗМУ ТА КОЛЕКТИВІЗМУ ЯК ПЕРЕДУМОВА ДЕМОКРАТИЧНОГО ВРЯДУВАННЯ

У статті розглянуто можливості гармонійного співвідношення між: такими типами суспільної взаємодії як колективізм та індивідуалізм. Зроблено висновок про те, що гармонія між розглянутими типами суспільної взаємодії є умовою досягнення людського щастя — вищої форми організації Всесвіту.

Драматичні події останньої у ХХ сторіччі балканської війни, окрім іншого, засвідчили перманентність кризи європейської цивілізації, насамперед у сфері духовності.

Проблема: Пошук оптимальної стратегії соціальної взаємодії

Розв'язавши раз і назавжди проблему природи пізнання, зробивши це в дусі метафізичного дуалізму картезіанської школи, згідно з яким між об'єктом і суб'єктом лежить нездоланна прірва, європейці позбавили людину її природної повноти. Завзято беручи участь у щурячих перегонях європейської цивілізації, люди втратили зачарованість од відчуття залученості у довколишній світ, перетворилися на істот, опанованих жадобою та страхом, викликаним почуттям зради своєї матері — природи.

Індивідуалізм психічної організації людини та колективізм як стратегія взаємодії втрачають у європейській цивілізації можливість для поєднання й перетворюються на смертельних ворогів. Перебуваючи у полоні пожадливого раціоналізму, європейець сприймає колективізм як щось таке, що зазіхає на індивідуальні цінності як єдино природні й загрожує їх знищенням. Наслідком цього можна вважати масові психічні інфляції Європи, що призвели, зокрема, до двох світових воєн. Обидві вони почались на Балканах — форпості православного колективізму, який завжди першим сприймав наступ цивілізації (індивідуалізму) на традиційні культури, що перебували під впливом парадигми колективізму.

Православно-міфологічні уявлення слов'ян про світобудову поступово сформувалися у влас-

ну традицію пізнання, яка відкидає логічну, практичну та естетичну доцільність, утверджує доцільність міфічну, вираженням якої є диво. Керуючись міфічною доцільністю, православна людина має на меті абсолютне самоствердження, прагне подолати конфліктність її стосунків з оточенням. Вона прагне ні від чого не залежати, а коли й залежати, то так, щоб це не заперечувало її внутрішньої свободи. Православний хоче існувати так, "як існують блаженні боги, які п'ють нектар розумної тиші свого нічим не обмеженого світлого буття" [1].

У православному світі вважається, що будь-яка логічно-раціональна дія особи може призвести її до конфлікту з оточенням, а це є згубним для дива, адже саме воно є абсолютною цінністю для православної людини. Відчуття дива виникає, коли у випадковій історії особи, зануреної у відносне, сутінкове, хворобливе існування, зненацька стається подія, в якій проглядає первісне пророцтво, коли, здається, пригадуєш втрачений божественний стан і долаєш порожнечу та галас емпіричного світу. Завдяки диву стає можливим неможливе, а саме життя перетворюється на свято з його особливою атмосферою радості та втіхи. "Свято буває можливим лише тією мірою, якою воно приєднує до себе не засоби людського існування, а його вищу мету" [2].

Святкова гармонійність світу створює для православного колективну стратегію взаємодії, в якій усі мають право на існування, водночас не будучи пов'язаними один з одним причинно-наслідковою залежністю. У світі слов'ян немає центру, а відтак неможливим є інший соціаль-

ний стан ніж рівність. Тут колективізм є природною стратегією поведінки рівних людей.

Не таким з'явилися світ європейці. Інтерпретуючи єгипетську спадщину, вони поклали в його основу абстрактний принцип наукової форми. Логічна будова космосу обумовила основу такого процесу пізнання об'єктивної реальності, в якому річ та її образ перебувають у раціональному зв'язку. Абстрактний космос вимагав від тих, хто наслідував його взірць, чіткого оволодіння системою наукових знань, виражених у логічно побудованих міркуваннях. Той факт, що така система не існувала поза її суб'єктом, робила виключно важливим процес людського виховання, а саме освіти. "Тією мірою, якою молода людина в процесі навчання оволодіває системою наукових знань, вона практично засвоює логічну будову думок, захованих у ній" [3].

Система освіти європейців була скерована на подолання суперечності між об'єктивно природним способом думання немовляти і цивілізованим думанням його батьків. Місце неусвідомлених конфліктів та гармонії варварів мала заступити можливість свідомого конфлікту та свідомої гармонії, тобто політика, дарма що при цьому зневажалась психічна сторона процесу, яка могла зашкодити ідеальним схемам гармонії.

Така зневага призвела до появи у європейській цивілізації нового суб'єкта, почуття якого зводилось лише до усвідомлення власних потреб ("self-interest"). Гоббсова війна кожного з кожним стала визначенням стратегії взаємодії європейців у їхній боротьбі з природою засобами економіки, держави та права.

Ідеалом європейської цивілізації стала "еконімічна" або "конкретна людина", яка "мусила бути водночас раціональною та жадібною"[4]. Фактично цю ідею підтримали всі теоретики Заходу — від Джона Лока та Адама Сміта до Едмунда Бьорка та Карла Маркса. їхні теорії відрізнялися лише вибором соціальних інститутів, як знарядь реалізації окремих раціональних інтересів. Стратегія поведінки європейця, у відповідності з цими моделями, не може бути:

- а) ірраціональною (тому що всі люди керуються спільною метою — досягненням власних цілей);
- б) саморуйнівною (бо всі є раціональними);
- в) садистською (не раціонально використовувати ресурси лише заради насолоди від страждань іншого).

Відмінні типи соціальної поведінки, які не вкладалися у цю схему, оголошувалися нелюдськими, надто ті, в яких чітко проявлялися власне людські почуття, психічна природа яких лежала поза межами контракту.

Таким чином, європейська цивілізація є нічим іншим, як єдиним соціальним контрактом; виробники та споживачі цієї цивілізації змушені виконувати умови контракту. Навіть культура такої цивілізації може бути інтерпретована як "вільний ринок ідей". Контрактним відносинам підлягає навіть мораль та любов, адже за певних обставин раціональне розв'язання будь-якої проблеми здається природнішим, бо несе вигоду, а родинна жертва — неприродною, бо стоїть на заваді реалізації власного інтересу.

Розглянемо сутність контрактних відносин, які є основою колективної взаємодії європейців. Для цього використаємо схему з теорії ігор, під назвою "Дилема в'язнів". Кожний з суб'єктів цивілізації прагне задовольнити власний інтерес, використовуючи можливість ризику, яку дає йому цивілізація. Якщо за природних умов людина не може змінювати стратегію колективної взаємодії, яка полягає у безумовній кооперації (адже ризик смерті при цьому надто високий), то цивілізація дає йому таку можливість, гарантуючи мінімальний рівень життя.

Отож для кожного європейця, на відміну від людей у природному стані, існує не одна можливість — кооперуватися, а кілька, щонайменше дві, — вступати в кооперацію (*cooperation*) або відмовлятися від неї (*defect*), відповідно отримуючи вигоду, як плату за ризик, більшу, ніж кооперація за природними аналогами.

		JOHN	
		cooperation	defect
TOM	cooperation	3:3	0:5
	defect	5:0	1:1

Так, Том і Джон можуть вступити в кооперацію одночасно й отримують за це по 3 умовних пункти користі. Проте, як раціональні актори, вони, ризикуючи, прагнуть отримати 5 пунктів, скориставшись ситуацією, коли один з них піде на співпрацю, а інший відмовиться від неї, зберігаючи згоду до останнього моменту. Вочевидь, центральною ланкою в забезпеченні такої колективної взаємодії виступатиме взаємна довіра акторів до певних правил у цій грі.

У природному стані основою взаємодії суб'єктів виступає любов, кровні зв'язки, які створюють колектив "своїх", котрі володіють одним типом думання, а тому легко співпрацюють, щоправда, не отримуючи при цьому максимальної вигоди.

Цивілізований європейець прагне використати як підставу для довіри закон, який закріплює за всіма рівне право на ризик, а, отже, робить людину особисто відповідальною за свої власні

вчинки. В цій ситуації заслуговує на довіру лише сам суб'єкт дії, — всі інші діють проти нього, керовані власними потребами. Від самого суб'єкта і його освіти залежить спроможність до аналізу кожної ситуації взаємодії та вибір оптимальної стратегії в ній.

В умовах тотального ризику, гарантом можливості якого стає місто-держава, стрімко зростає рівень психічного розладу суспільства, членів якого переймають нескінченні страхи від очікування результатів власної діяльності. Індивідуальна відповідальність стає тягарем, який "економічна людина" з її обмеженим психічним потенціалом не може винести самотужки. Саме місто-держава, суспільство взагалі стають для європейців своєрідним "контейнером жахів", куди вони скидають свої заборонені емоції, ховаючись за масками соціальних ролей.

Приховані мотиви, створені колективним психозом, шукають свого виходу насамперед у псевдоідентифікації через такі поняття, як "нація". Уявлення себе "правдивим американцем" дозволяє уникнути індивідуальної відповідальності за смерті мільйонів людей, яких знищувала Америка у своїх "ліберальних" війнах; "так само як уявлення себе «правдивими німцями» позбавляло особистості відповідальності тих, хто брав участь у голокості" [5].

Європейська колективна взаємодія від часів проголошення власного інтересу рушійною силою цивілізації перетворилася на локальну громадянську війну. Конфлікт став єдиною можливою формою її існування і джерелом розвитку. Вижити в цій війні мали шанси лише ті, хто зумів приборкати власну психіку, підпорядкувавши її раціоналізмові розуму.

Ось тут і починається найцікавіше. Річ у тому, що немовлята, які з'являються на світ в умовах цивілізації, так само як і їм подібні члени інших спільнот, від народження володіють неподільною з матір'ю психікою, а, отже, сприймають кооперацію як оптимальну стратегію поведінки, абсолютно довіряючи материнській психіці. В цій ситуації цілком очевидним є намагання батьків використати свою здатність до формування психіки дитини у відповідності не до її природних потреб, а до потреб майбутньої жорстокої соціальної взаємодії. Замість свідомої своєї природи гармонійної людини в результаті маємо особу з "фальшивою особистістю" або навіть з цілим набором "особистостей". Така особистість може пристосуватися до суспільства, проте позбавлена змоги покращити його [6]. Таким чином, розвиток стратегії суспільної взаємодії залежить від розвитку психічної діяльності особи, основи якої закладаються в дитинстві. Без психічного підґрунтя усвідомлен-

ня власної природи як частини всесвіту людина буде постійно змушена "до втечі в оточуючу реальність від реальності внутрішньої" [7].

Саме ця втеча стає джерелом маніакального прагнення реалізації власного інтересу в дії, а відтак — конфлікту за будь-яку ціну. Завдяки цій втечі європейець рятується від наростаючої паніки. Маніакальна діяльність стає для нього наркотиком. Подібно до наркотиків, масштабні соціальні дії — війна або політичне домінування — створюють тимчасовий стан наркотичного сп'яніння, однак ніколи не можуть дати тривалого задоволення самопізнання або любові. Особливого значення це набуває, коли врахувати те, що, за свідченням психологів та фахівців у галузі політичної науки, саме любов створює індивідуальні потреби в розвитку людини, а, отже, сприяє культурній еволюції (Lloid de Mause, p. 138).

Для будь-якого типу людської культури людські зв'язки та любов, яка їх стимулює та впорядковує, є, в кінцевому рахунку, важливішими, ніж їхні похідні, як от гроші та влада.

Стратегію соціальної взаємодії не можна позбавити її емоційної складової, адже вона розгортається на тих самих підставах, що й поведінка індивідуальна. Звичайно, можна оголосити табу на емоційні, так би мовити, природні прояви під час взаємодії, проте насправді це приведе до реанімації таких давніх "контейнерів страху" як нація, патріотична істерія. Реанімуються, власне, ті засади, які були відкинуті ще генералом Вашингтоном, який казав, що американці завдячують своєю перемогою не якомусь патріотизмові, а прагненню робити те, що кожний вважає за потрібне (Beyond Self-interest, p. 17).

Коло замикається: сучасна Європа у пошуках нової інтегруючої стратегії соціальної взаємодії не знайшла нічого кращого, як розв'язати війну "цінностей" на Балканах. Ця війна мала омолодити кров'ю немовляти стару бабу, для якої ліки Другої світової війни втратили строк придатності. Циклічність війн у Європі, їх прогнозований характер полягають в ігноруванні психологічного, емоційного потенціалу соціальної взаємодії, яка прагне реалізації у будь-який спосіб.

Одним з виходів із ситуації глухого кута можна також вважати процес колонізації світу та поширення у ньому моделей європейської взаємодії. Люди мали або сприйняти ці моделі, або загинути: відкрита Колумбом у 1492 році Іспанія нараховувала 8 мільйонів мешканців; через 22 роки їх лишилося 28 тисяч, а до 1550 року араваки були повністю винищені (Sociology, Craig Calhoun, Donald Ligt McGraw-Hill, inc. 1994, p. 570). Нас, українців, також уже не

52 мільйони, але все ж більше, ніж, скажімо, північноамериканських індіанців.

Що ж знищує людей, які стають на шляху цивілізації? На нашу думку, це, передусім, несприйняття ними стратегії колективних дій, яка ґрунтується на власному інтересі та тісно пов'язана з ризиком і конфліктом. Виховані в умовах абсолютної довіри до "своїх", не маючи досвіду інших стратегій, архаїчні спільноти з довірою ставилися до представників цивілізації, прагнучи такої ж кооперації у відповідь (згадаймо еквілібріум 3.3). Проте, замість очікуваних 3 пунктів такі спільноти отримали 0, а у виграші залишилася цивілізація — 5 пунктів користі з 5.

Неусвідомленість власної психічної природи не дозволяє архаїчним, традиційним спільнотам ефективно застосовувати стратегію індивідуальної взаємодії, тому вони часто використовують групові цінності як підґрунтя кооперативної стратегії взаємодії. Звісно, в цій ситуації мова йде про закон, як основу довіри у взаємодії між суб'єктами. Ефективність еквілібріуму 3.3 залежить лише від безпомилковості визначення "своїх" для взаємодії та "чужих", аби цієї взаємодії уникнути через ризик обману з боку останніх.

При ускладненні довколишніх впливів у традиційної спільноти ефективність єдино можливої колективної взаємодії може забезпечуватися завдяки так званому "феноменові етноцентризму" (Le Vine R.A., and D.T. Campbell, 1972. *Ethnocentrism: Theories of Conflict*, № 4, p. 57). Сутність цього феномена полягає в тому, що він сприяє визначенню "своїх", з якими соціальна взаємодія можлива без ризику, та чужих, з якими через той-таки ризик вона неможлива.

Отже "свої" — це найкращі, найрозумніші люди, які спираються на найгуманніші звичаї колективної співпраці, за які треба битися і вмерти. Натомість "чужі" — повні антиподи "своїх", яких треба вбивати на війні та використовувати як погані приклади у вихованні дітей. Ніяка співпраця з "чужими" неможлива, навіть якщо її умови є привабливими.

Етноцентричні рухи перебувають у прямій опозиції до сучасної держави та її раціональних інститутів, консолідуючи суспільство, проте зовні такі консолідаційні процеси нагадують (або можуть нагадувати) процес з точністю до навпаки, через вимоги певних важливих атрибутів — таких, як територія, армія, уряд тощо.

Цивілізаційний гравець легко використовує переваги гри проти такого недосвідченого партнера: формально він надає традиційній спільноті рівні з ним права, розглядаючи (або удаючи, що розглядає) етноцентричну спільноту як цивілізовану державу, чим викликає довіру остан-

ньої, проте згодом різко змінює стратегію, що є фатальним наслідком для держави-неофіта. Так, за пляшку "вогняної води" "купували" землі в індіанців та робили інші дива.

Позбавлена на "законних" підставах своєї функціонально інтегруючої стратегії взаємодії та зневірена у "законній" взаємодії, що її принесла цивілізація, традиційна спільнота перетворюється на "неслухняну" дитину, яку "старший" брат виховує в дусі цивілізації. В результаті, позбавлена можливості власного розвитку, така спільнота здатна лише імітувати цивілізаційні форми поведінки, пристосовуючись до нових умов виживання. Основою цього виживання стають приховані елементарні форми політичної дії — свята, карнавали, створення паралельних економічних структур, які діють в режимі "potlach" — системи загальних взаємозобов'язань, яка продовжує використовувати кооперативний еквілібріум 3.3.

Вистоявши проти першої колонізаційної хвилі у її класичній формі — "джин, кулі та Біблія" (Andreu Simms "New Colonialism" "Resurgence", № 194, 1999, p. 40), Україні доведеться довести свою "чудесну" перевагу у суворішому двобої з цивілізацією Європи, де на неї чекають Лаокоон МВФ та Світового банку. Ці дві потвори прагнуть перетворити українську спільноту на придатак банківської системи Заходу. Перефразовуючи Гелбрейта, можна сказати, що відповідальність цієї системи перед суспільством не така і мала — вона дещо відхиляється від нуля.

Отож, шкода, якщо III тисячоліття стане ареною драматичного двобою кооперативних кланів цивілізованої моделі поведінки з колективною взаємодією решти народів. У цьому двобої не буде переможця. Історія, яку вигадали європейці, не навчила їх нічому, але будемо сподіватися, що вона, як завжди, не забуде покарати їх за невивчені уроки, які вона задавала. Таких уроків, які мають велике політичне значення, маємо у XX столітті три: зростання демократії, зростання корпоративної влади цивілізаційних носіїв індивідуалізму та зростання корпоративної пропаганди як засобу захисту корпоративної влади від демократії.

Війна корпоративного індивідуалізму проти колективізму нині ведеться не з позицій демократичного врядування, започаткованого понад 350 років назад олівером Кромвелем, а з позиції сучасного маніхейства — священний дух Європи проти комунізму, який вважається породженням темряви.

Після страти Чарльза I британці отримали право голосу, коли світ з надією чекав на демократію вже близько трьохсот років. Час перейти від очікування до дії, бо саме від демократичної

співпраці колективізму та індивідуалізму залежить майбутнє людства, в якому гармонія колек-

тивізму та індивідуалізму буде умовою людського щастя — вищої форми організації космосу.

Лосев А. Ф. Дialeктика Мифа // Миф-Число-Сушность.— М.: Мысль, 1994.— С. 177.

Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики.— М., 1975.— С. 485.

Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание.— М., 1957.— С. 50.

4. *George P. Brockway.* The End of Economic Man: Principles of Any Future Economics New York: Harper Collins, 1986.— P. 16.

5 *Lloyd de Mause.* The Psychogenetic Theory of History // The Journal of Psychohistory, Vol. 25, N 2, 1997.— New York.— P. 151.

6. Там само.— P. 132.

7. *Charles W. Socarides.* The Preoedipal Origin and Psychoanalytic Therapy of Sexual Perversions. Madison, Com. International Universities Press, 1988.— P. 150.

Rzhevsky O.

THE HARMONY OF INDIVIDUALISM AND COLLECTIVISM AS A PRECONDITION OF DEMOCRATIC RULING

In the article the problem of harmony between collectivism and individualism is reviewed. A conclusion about that such harmony is an indispensable condition of achievement of human happiness as a maximum form of Space organization was made.